

Laura Jiga Iliescu, *Biserica de alături – Câteva rituri necercetate ale ciobanilor din Carpați: studiu de etnologie asupra religiozității pastorale* (Iași: Institutul European, 2020), 230 p.

Una dintre lucrările recente publicate în seria Antropologie a editurii Institutul European din Iași este rezultatul cercetărilor realizate în cadrul proiectului ERC grant nr. 324214 *Vernacular Religion on the Boundary of Eastern and Western Christianity; Continuity, Changes and Interactions* (investigator principal Éva Pócs), cu sprijinul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române, prin proiectul *Culoare de cultură și civilizație: Dunărea, Marea Neagră și Carpații. Îmbogățirea patrimoniului prin crearea de noi documente*. Lucrarea este o pledoarie pentru

cercetarea etnografică aplicată la identificarea și încadrarea unor rituri practicate de ciobanii din Carpați, îndeosebi de cei din zona muntoasă a Olteniei și Transilvaniei, într-un timp apropiat istoriei recente, și, în mod particular, pentru funcționalitatea conceptului *biserica de alături*, exemplificat prin biserica din Coasta Benghii¹.

Licențiată a Facultății de Litere a Universității din București, domeniul Filologie, autoarea, Laura Jiga Iliescu, s-a dedicat cercetării etnografice și a absolvit studiile de doctorat și postdoctorat în domeniul etno-antropologic al folclorului și mitologiei românești, fiind membră a mai multor societăți naționale și internaționale de profil. În momentul de față este cercetător științific al Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române și profesor asociat al Facultății de Litere din cadrul Universității București. Dintre lucrările publicate anterior pot fi amintite *Răsplata paradisului. Filoane livrești și orale ale tradițiilor despre Blajini în spațiul românesc* (București: Editura Academiei Române, 2006); *Oameni și fiare. Introducere în universul imaterial al făurăriei*, în colaborare cu Nicolae Teodoreanu și Monica Beatrice Bercovici (București: Curtea Veche, 2011) și *Structuri mentale carpatice. Narațiuni, ritualuri, habitat la comunitățile locale* (București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013).

Prima parte a cărții cuprinde descrierea premiselor, obiectivelor, considerații etnografice generale și de definire a spațiului deschis, a spațiului frontierelor legale și a celor cutumiare, informații despre semnificația muntelui ca spațiu “ocupat și imaginat de un grup de oameni”², în mod particular a locuitorilor din zona muntoasă a Olteniei și a Transilvaniei, trăitori de o parte și de alta a munților Carpați.

Partea a doua este consacrată prezentării detaliate a expresiilor religiozității păstorilor din Carpați, a unei biserici și a două posibile tipuri de sanctuare, a ritului *sposedaniei la lemn*, a prezenței crucilor de pe arbori și a tradiției consumării mugurilor

¹ Loc aflat pe muntele Latorița, între Obârșia Latoriței și Pârâul Benghii din Carpații Meridionali.

² Laura Jiga Iliescu, *Biserica de alături – Câteva rituri necercetate ale ciobanilor din Carpați: studiu de etnologie asupra religiozității pastorale* (Iași: Institutul European, 2020), 9.

Annales Universitatis Apulensis Series Historica 25, I (2021): 332-334;

<https://doi.org/10.29302/auash.2021.25.1.20>.

de copaci ca substitut al anafurei³. Astfel, se explică succint conceptul de religiozitate creștină, prin texte narative care relevă caracterul performativ al expresiilor religioase. Autoarea motivează opțiunea pentru conceptul de „religiozități” în detrimentul celui de „religiozitate”, în relație cu modul și tipul cercetării abordate. Este schițat profilul religios al ciobanului, cu puncte definitorii plasate între real și imaginar, raportat prin elemente topografice și toponimice la conceptul de *spațiu* real și legendar al *locului* Coasta Benghii, acolo unde ar fi existat edificiul bisericii *de alături*.

Sunt relatate informații despre reglementări matrimoniale pastorale, marcarea naturii prin însemne religioase, expresii vegetale ale păcatului iertării, riturile spovedaniei la copac și consumarea mugurilor de copaci ca substituție a pâinii rituale liturgice. Tot în cuprinsul acestei părți sunt definiți arborii folosiți în performarea riturilor, din punct de vedere etnografic.

În partea a treia autoarea prezintă concluziile deschise ale lucrării sale și reiterează conținutul cărții alături de rezultatele analizei asupra riturilor ciobanilor ca un anume grup de credincioși care prin “maniere specifice (...) își asumă creștinismul, doctrina și practicile sale, deopotrivă în spațiile consacrate liturgic și în afara lor”⁴.

În lucrarea de față sunt identificate trei rituri ale ciobanilor din Carpați, menționate în documente din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea și reconfirmate prin cercetarea de teren de tip antropologic efectuată atât de autoare cât și de alți cercetători în domeniu în perioada contemporană și recentă.

Analizând sursele bibliografice, precum și interviurile realizate cu membri ai comunităților ”ale căror așezări de reședință se află pe ambele versante ale munților”⁵, autoarea argumentează că aceste rituri sunt de substituție⁶ și nu precreștine și au la bază vechi texte apocrife, drept pentru care le încadrează în religia poporului⁷. Ele sunt narative și nu au o performare gestuală înregistrată până în prezent.

Edificiul bisericii *de alături* este identificat de autoare prin apel la toponimie și legende, vizualizarea efectivă a locului de pe Coasta Benghii, din Munții Carpați, nefiind concludentă până în momentul de față. Conceptul bisericii *de alături*⁸, un lăcaș de cult care nu aparține unei comunități, este legat de tipologia bisericii din afara spațiului comunitar, întâlnită în Alpii francezi și utilizată de oameni din comunități fără legătură cu spațiul pastoral, în scop similar edificiului din spațiul românesc. Astfel, aflăm că aceste lăcașuri se regăseau în partea de pășunat a munților și erau folosite de cei care doreau să se unească marital în mod neconform legilor cutumiare ale comunităților din care făceau

³ *Ibidem*, 99-106.

⁴ *Ibidem*, 169.

⁵ *Ibidem*, 21.

⁶ Rituri care substituie absența unor actanți principali, a unor spații și locuri precum și a unor produse alimentare necesare performării, *ibidem*, 125-127.

⁷ „Obiectul religiei poporului, așa cum este identificat de autoritățile ecleziastice, este reprezentat de acele aspecte ale tradiției care pretind a facilita accesul direct la agenții divini și la dimensiunea transcendentă.” James Alexander Kapaló, *Text, Context and Performance. Gagauz Folk Religion in Discourse and Practice* (Brill: Leiden, Boston, 2011), 26, apud Iliescu, *Biserica de alături*, 32, nota 13.

⁸ Întâlnit în spațiul actual românesc numai în grupul ciobanilor din Carpați. Iliescu, *Biserica de alături*, 75.

parte⁹. Pentru o mai bună lămurire, sunt aduse în atenția cititorilor conceptele de nedeie, hotar cutumiar, delimitare teritorială marcată prin violență, apartenență spațială, ori cel de *loc*, care se transformă în *spațiu*, definit mai mult sau mai puțin geografic, un *loc* cutumiar.

Primul rit descris se referă la „cununia și veselia erotică pe munți”¹⁰, încadrat și legat de *cununia la brazi*, reprezentând esența sărbătorii pastorale numită *nedeie*. Astfel, sărbătoarea este legată de utilitatea edificiului bisericeștii de *alături* și de sanctuarul de brazi. Aceste edificii conțin limitele unei spațialități atestate printr-o serie de legende toponimice care relatează *locul* cutumiar și permisivitatea, respectiv restricția, în acțiuni și comportamente ale performatorilor de rit.

Un al doilea rit prezentat este spovedania lângă brad, în strânsă legătură cu marcarea naturii prin însemne religioase. Autoarea relatează succint cadrele spațiale, funcțiile și semnificațiile actului de marcarea a copacilor, precum și identitatea speciilor de arbori, folosiți în performarea ritului. Ea detaliază condiționările rituale, circumstanțele și motivele, conținutul actului în sine și semnificațiile liturgice ale copacilor, ghidând cititorul spre sursa declanșatoare și susținătoare a acestui rit și anume textele religioase apocrife precum Visul Maicii Domnului, Cartea lui Melchisedec ș.a.

Al treilea rit constă în consumarea mugurilor de copaci ca substitut al anafurei pascale. Prin fragmente de interviuri și definiții, se argumentează faptul că este un rit performat în cazuri speciale și repetitive. Un exemplu dat este pentru perioada transumanței, atunci când ciobanii erau *la drum*, în timpul sărbătorilor pascale, fiind astfel constrânși, datorită distanței față de orice lăcaș de cult, să consume muguri de brad sau salcie ca înlocuitori de anafură pascală și euharistie. Similar celorlalte două rituri, acesta este înregistrat narativ și nu performativ.

Cele trei rituri înfățișează diferențele și similitudinile dintre religia prescrisă și *religia locală*, concept preluat de Laura Jiga Iliescu de la William A. Christian, Jr.¹¹.

Merită adus în atenția cititorilor textul *Epilogului* de la sfârșitul capitoului al doilea. Acest text, care separă realitatea de *mitul contemporan*, este mai mult decât binevenit. Evaluarea informațiilor nefondate prin aparat critic, din diferite surse, în manieră etnografică, este lăudabilă. Autoarea înfățișează în mod explicit modalitatea de realizare a unei interpretări obiective a informațiilor vehiculate în bibliografie.

Cartea este adresată, în primul rând, etnologilor, etnografilor, antropologilor și istoricilor. Se poate observa totuși că ar fi fost ideal ca informațiile și analiza textelor să fie expuse mai coerent, pentru că dispersarea lor în conținutul lucrării face mai dificilă urmărirea argumentației. În plus, este supărător că există destul de multe greșeli gramaticale care îngreunează parcurgerea textului.

Informațiile rezultate din cercetarea de teren sunt extrem de folositoare și ar fi utilă studierea lor pe baza înregistrărilor și transcrierilor. Lectura cărții Laurei Jiga Iliescu este esențială din perspectiva identificării unor rituri de substituție cu temei creștin.

ANDREEA PANAIT

⁹ Este vorba despre legea cutumiară care interzicea unirea maritală între membri aparținând unor comunități distincte spațial și comunitar.

¹⁰ Iliescu, *Biserica de alături*, 69.

¹¹ William A. Christian, Jr., *Local Religion in Sixteenth-Century Spain* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1989), 178, apud Iliescu, *Biserica de alături*, nota 9, 172.